

repertoar. Kanske borde fler avhandlingar skrivas om roliga ämnen. Ironi och humor brukar uppfattas som extremt tidsbundna företeelser och att ägna sig åt månghundraåriga skämt kan låta vådligt. Men Möller visar att äldre litteratur kan bevara sin roande funktion samtidigt som den i rätta händer avslöjar mer om sin tillkomst än många evighetslånga hjälte-dikter.

Anna Cullbed

Anna Nilsson, *Lyckans betydelse: sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850* (Höör: Agerings förlag, 2012). 272 s.

Anna Nilssons avhandling i historia bygger på ett hittills alltför sällan utnyttjat källmaterial. Det rör sig om så kallade skillingtryck, små billiga häften vanligen innehållande enkla visor. Benämningen är vedertagen men missvisande. Under en del av 1800-talet såldes dessa för en skilling styck, men denna typ av billiga tryck hade då redan funnits i ungefär 300 år. Från 1500- och 1600-talen är relativt få bevarade, och från 1800 finns en stor mängd skillingtryck, varför 1800-talet kanske med viss rätt har betraktats som deras storhetstid. Emellertid finns det även från 1700-talet många tusen av dessa visor samlade i arkiven.

Skillingtrycksvisorna var svåra för censuren att kontrollera, och de ansågs ibland farliga eller vanvördiga. Den stora mängden av texterna är dock av tämligen konventionellt innehåll. En uppbyggligt moraliserande visa om lyckans växlingar i olycksfall, brott eller kärlek med en god portion luthersk vardagsteologi är typisk för hur de brukar se ut. Att det är just lyckobegreppet som är ämnet för Nilssons avhandling ter sig därför ganska naturligt. Nilsson har avgränsat sin studie av lyckomotivet

i två stora sfärer: kosmologi och antropologi, världsbilder och människoupfattningar. Det är alltså synen på världen och synen på människan avhandlingen fokuserar på och i det avseendet liksom i flera andra ligger den tydligt inom ramen för vad som vanligen betecknas som idéhistoria.

De mer specifika frågor Nilsson vill besvara anknyter till bredare forskning och teorier om den idé- eller mentalitetshistoriska utvecklingen under den avgörande perioden 1750–1850. Hon undersöker huruvida det är möjligt att skönja en individualisering av lyckobegreppet, om det går att spåra en sekularisering i materialet samt i vilken mån detta ger uttryck för en sensibilisering. Det sistnämnda, studiet av en sensibilisering, en ökande känslomhet, som Nilsson också påvisar, speglar nyare forskning och sätter en originell prägel på avhandlingen.

Dessa övergripande långsiktiga förändringar observerar Nilsson just där man skulle förvänta sig dem, i den bekanta "Sattelzeit". Det gör också att avhandlingens resultat blir tudelat: grovt sett ett före år 1800 och ett efter. En sekularisering kan observeras, där visorna först präglas av föreställningar om Guds försyn och allmakt i en värld där "lyckan" betecknar en världsligt flyktig med- och motgång som står i stark kontrast mot den eviga lyckosaligheten som hägrade bortom detta livet. Begrepp som lycka, värld och arvsynd kombineras i vad Nilsson karakteriserar som "färgrika skildringar", där "kontrasterna [är] skarpa och entydiga". Ett förnöjsamhetsideal är framträdande: Bibelns Job framstår fortfarande som det stora exemplet för den kristne. Sedan, alltså efter 1800, uppträder lyckan som ett subjektivt inre välmående eller en glädjekänsla, med andra ord något som liknar det vi i dag skulle kunna kalla "lycka". Utvecklingen går från en syn på det världsliga som i grunden fåfänglighet, mot en glädje över jordelivet och en sekulärt beskriven "sällhet" som ett värde i egen rätt.

Även beskrivningar av kärleken visar en liknande utveckling. Under 1700-talet framstår kärleken i de starkt moraliserande visorna som lika ostadig och obeständig som lyckan, och idealet är snarare ett stadigt äktenskap än heta kärleksäventyr, mer av vänskap och ömsesidigt stöd än passioner. I själva verket finns uttryckligen framställningar av äktenskapet som ett stöd för människan mot lyckans växlingar. Efter 1800 förvandlas de tidigare suspekta känslorna till grunden för dygd: utan medlidande, medmänsklighet och kärlek är dygden omöjlig heter det då plötsligt.

Detta kan sättas samman med mer övergripande kända idéhistoriska utvecklingslinjer, som är mycket tydliga i Nilssons resultat: med 1800-talet kommer fosterlandsretorik, romantik och borgerliga mans- och kvinnoideal även i skillingtryckens värld. Enligt Nilsson gör sig vidare fler röster hörda och visorna blir något mindre homogena. Viktigast i denna förändring förefaller väckelsevisor ha varit, texter som presenterar något av en egen, separat, världsbild.

Sensibiliteten förefaller ha varit det som i högsta grad fångat Nilssons intresse, och kanske är det också där avhandlingen ger det tydligaste resultatet. Omsvängningen från ett negativt begär till en positivt laddad känsla är en avgörande vändpunkt, som förefaller komma överraskande plötsligt i vad som annars hade kunnat förväntas vara trögrörliga mentala strukturer, för att tala med en äldre forskningstraditions terminologi.

De stora förändringarna kan observeras också i de mycket populära visorna om brott och brottslingar. Före 1800 beskrevs alla människor som syndare, varigenom en stark samhörighet skapades mellan brottslingen och hans medmänniskor. Efter 1800 heter det snarare att bara vissa människor är goda, medan vissa andra är onda, närmast av naturen. Här måste den tidstypiska visan om den kinesiske bedragaren "Skandal" nämnas – en av höjdpunkterna i den stundtals ganska un-

derhållande avhandlingen. Berättelser om onda brottslingar som inte ångrar sig hade en storhetstid under 1800-talet, medan det typiska under det föregående århundradet hade varit att beskriva just brottslingens ånger och omvändelse, beskrivningar som ofta ställde själva brottet helt i skymundan. Även här känns det som att avhandlingsförfattaren bara snuddat vid ett mycket intressant ämne: under delar av både 1700- och 1800-talet verkar visor om brott ha upplevt veritabla guldåldrar, men endast enstaka visor behandlas. Utan tvekan finns här uppslag för mer än en avhandling som väntar på att skrivas.

Det är överraskande att filosofiska och teologiska tendenser, till exempel inflytande från 1700-talets pietism och det tidiga 1800-talets platonism, så tydligt kan skönjas i materialet. Nilsson fördjupar sig inte i detta, men materialet öppnar onekligen för intressanta studier av det slaget. Detta faktum visar också en av begränsningarna i den metod avhandlingsförfattaren använt sig av och samtidigt hur rikt på idéhistoriskt intressant stoff materialet är. Vid läsningen av avhandlingen får man nämligen känslan att varje enskild visa ur vilken Nilsson exemplifierar sina resonemang skulle kunna vara värd en djupare analys. En aspekt som till en del fallit bort är faktiskt också humorn. Många av skillingtrycken innehöll både satir, smutskastning och putslustigheter, men man undrar vid läsning av Nilssons undersökning var detta "låga" egentligen tagit vägen? Det är visserligen sant att den stora majoriteten visor präglas av ett uppbyggligt religiöst eller moraliserande tonfall, men det finns många undantag från detta. Att betrakta hela mängden visor som en korpus, såsom Nilsson gör, är fullt rimligt av avgränsningsskäl, men kanske har vissa nyanser gått förlorade.

Andreas Hellerstedt